

Anna Krochmal, *Archiwum historyczne eparchii przemyskiej*, Warszawa–Przemyśl 2016

Badacze zainteresowani historią Kościoła greckokatolickiego otrzymali wartę odnotowania opracowanie Anny Krochmal *Archiwum historyczne eparchii przemyskiej*. Jak stwierdziła sama Autorka jednym z jej celów była analiza i pokazanie procesu historycznego kształtowania się archiwum eparchii przemyskiej na tle skomplikowanych dziejów diecezji, pierwotnie prawosławnej, później greckokatolickiej. Drugim, nie mniej ważnym, stało się upowszechnienie informacji o źródłach przechowywanych w Archiwum Państwowym w Przemyślu, znanych dotąd głównie w lokalnym środowisku naukowym. Zamierzeniem Autorki było opracowanie monografii historycznej połączonej ze studium z zakresu archiwistyki. Praca składa się z dziewięciu nienumerowanych rozdziałów, uzupełnionych wstępem, zakończeniem, wykazem skrótów, bibliografią, spisem ilustracji i map oraz indeksami osobowym i geograficznym.

W pierwszym rozdziale przedstawiono zarys dziejów diecezji przemyskiej od jej powstania jako prawosławnej do czasu unii 1596 r., przez wiek sporów prawosławno-unickich do końca XVII stulecia, greckokatolicką diecezję w latach 1693–1772, eparchię pod zaborem austriackim i w okresie II Rzeczypospolitej. Autorka omówiła również losy eparchii podczas II wojny światowej oraz po likwidacji w 1946 r., kiedy Cerkiew działała w podziemiu aż do odnowienia diecezji przemyskiej obrządku bizantyjsko-ukraińskiego w 1991 r. W rozdziale drugim w takim samym porządku chronologicznym został przedstawiony rozwój terytorialny omawianego biskupstwa. Kolejny rozdział pracy dotyczy struktury wewnętrznej prawosławnej diecezji przemysko-samborskiej, unickiej diecezji przemyskiej, organizacji zakonów bazylianów i bazylierek oraz bractw cerkiewnych, instytucji i towarzystw diecezjalnych w różnych okresach historycznych (w tym diecezji działającej w ukryciu w latach 1946–1991).

Istotny z archiwalnego punktu widzenia jest czwarty rozdział poświęcony kancelarii eparchii przemyskiej. Autorka przedstawiła w nim organizację kancelarii diecezji w okresie staropolskim, omówiła austriacki system kancelaryjny odzwierciedlony w rzeczowym układzie akt, okoliczności, w jakich dokonywano zniszczeń archiwalnych oraz podejmowane od końca XVIII w. prace porządkowe i zachowane z tego okresu pomoce archiwalne. W tym samym rozdziale została zawarta historia powstania biblioteki kapituły greckokatolickiej (w niej również znajdowały się materiały archiwalne), jak też organizacja kancelarii w okresie międzywojennym i podczas II wojny światowej. Mowa tam również o likwidacji archiwum diecezjalnego w 1946 r. i jego podziale — przekazaniu archiwaliów do Archiwum Głównego Akt Dawnych, a księgozbioru kapitulnego do Biblioteki Narodowej w Warszawie oraz wyodrębnieniu ksiąg metrykalnych z kilkunastu dekanatów przedzielonych po wojnie granicą państwową i przekazaniu ich do Ministerstwa Administracji Publicznej, a po jego likwidacji — do Urzędu Stanu Cywilnego w Warszawie.

W rozdziale piątym Autorka omówiła etapy i metody opracowania odzyskanych archiwaliów prowadzone w Archiwum Państwowym w Przemyślu. Największy jest zespół nr 142, Archiwum Biskupstwa Greckokatolickiego w Przemyślu.

Oprócz niego z nie do końca jasnych przyczyn w archiwum przemyskim utworzono zespoły nr 157, Apostolska Administracja Łemkowszczyzny i nr 143, Kapituła Greckokatolicka w Przemyślu. Jako odrębne zespoły potraktowano również akta urzędów dekanalnych i parafii greckokatolickich. Anna Krochmal omówiła strukturę czterotomowego inwentarza zespołu nr 142, z ponad 60 grupami rzeczowymi akt, podejmowane w archiwum próby indeksowania części akt o układzie chronologiczno-numerowym, pomoce informacyjne (w których opracowaniu miała swój udział, jeszcze jako archivistka w Przemyślu¹). Wskazała również na znaczenie praktyczne dla potencjalnych badaczy digitalizacji akt i ich udostępniania na portalu www.szukajwarchiwach.gov.pl oraz na stronie internetowej archiwum przemyskiego.

Kolejny, szósty rozdział, zawiera szczegółowe omówienie grup dokumentów (z przywołaniem sygnatur jednostek) w zespole Archiwum Biskupstwa Greckokatolickiego w Przemyślu, w tym m.in. dokumentów pergaminowych i papierowych, przywilejów dla cerkwi, duchowieństwa i wiernych, nominacji na urzędy biskupie, dokumentów dotyczących bractw cerkiewnych, encyklik, bulli i brewiów papieskich, akt wizytacji dekanalnych i pism urzędowych władz państwowych dotyczących biskupstwa przemyskiego. Ważne grupy stanowią inwentarze cerkwi z 450 miejscowości, materiały dotyczące zakonów działających w diecezji, bractw cerkiewnych i innych instytucji diecezjalnych, akt metrykalnych z niemal 60 dekanatów oraz stosunków Cerkwi greckokatolickiej z innymi obywatelami i wyznaniem.

W rozdziale siódmym przedstawiono spuściznę pozostałych instytucji kościelnych, w tym wspomnianego już zespołu Kapituła Greckokatolicka w Przemyślu (w nim m.in. akta rodzin związanych z ziemią przemyską, akta dotyczące biblioteki i archiwum kapituły, katalogi książek, rękopisów od XIV do XVIII w. oraz materiały historyczne nie związane z działalnością kapituły) oraz zespołu Apostolska Administracja Łemkowszczyzny. Szerzej zaprezentowano akta greckokatolickich urzędów dekanalnych (zespoły nr 155, 156, 857) oraz parafii (zespoły nr 147–148, 852, 2017–2132).

Rozdział ósmy zawiera informacje o materiałach do dziejów Kościoła Wschodniego znajdujących się w innych zespołach w zasobie Archiwum Państwowego w Przemyślu, w tym aktach administracji państwowej i samorządowej, wymiaru sprawiedliwości, szkolnych oraz zbiorach i spuściznach prywatnych. W ostatnim rozdziale Autorka dała szeroki przegląd archiwów, bibliotek i muzeów w Polsce i za granicą, w których są przechowywane materiały do dziejów eparchii przemyskiej.

Z punktu widzenia historyka-archiwisty najciekawszą część pracy stanowią rozdziały omawiające kancelarię, spuściznę dokumentową i pomoce archiwalne do akt archiwum diecezji przemyskiej oparte na badaniach własnych Autorki. Niezwykle cenne, dla potencjalnego badacza jest wskazanie miejsc poszukiwań materiałów poza archiwum przemyskim. Niezaprzeczalną wartością trzech początkowych rozdziałów jest usystematyzowanie przez Annę Krochmal

¹ A. Krochmal, *Akta wyznaniowe w Archiwum Państwowym w Przemyślu*, Przemyśl 1993; A. Krochmal, M. Proksa, *Akta metrykalne w zasobie Archiwum Państwowego w Przemyślu*, Przemyśl 1998.

wielu rozproszonych informacji dotyczących historii, terytorium i organizacji wewnętrznej diecezji, co stanowi kompendium wiedzy na obecną chwilę, ale też pokazuje, w jakich obszarach badawczych warto podejmować dalsze studia. We wspomnianych rozdziałach Autorka zawarła również informacje o dziejach diecezji przemyskiej po 1946 r. Jeśli potraktować pojęcie archiwum historycznego jako zasobu zlikwidowanej instytucji przejętego przez inne działające archiwum, to może lepszym miejscem do zamieszczenia tych informacji byłoby zakończenie książki? Można się też zastanawiać, czy informacji o pracach porządkowych i ewidencyjnych prowadzonych przed przyjęciem akt do Archiwum Państwowego w Przemyśle nie warto by przedstawić w odrębnym rozdziale.

Kilka uwag nasuwa się przy lekturze rozdziału dziewiątego, dającego przegląd źródeł poza Przemyślem. W przypadku Archiwum Głównego Akt Dawnych nie jest pewna informacja o przejściu w 1975 r. 315 ksiąg obrządku greckokatolickiego z archiwum w Przemyśle (s. 458–459)². Główny zrąb obecnego zespołu nr 298 w zasobie AGAD stanowią księgi przekazane przez ówczesne Archiwum Zabuzzańskie USC w Warszawie (około 300 j.a.), do którego trafiły po rozwiązaniu Ministerstwa Administracji Publicznej w 1950 r. (Autorka wspomniała o tym na s. 294). Omyłką jest natomiast informacja, że w zespole nr 298 znajdują się księgi metrykalne wyznań i obrządków innych niż greckokatolicki (s. 459). Do informacji dotyczącej zespołu nr 350, Archiwum Potockich z Łańcuta, można dodać, że oprócz akt cerkwi w Sieniawie (nr 1097) są tam także akta parafii w Dębnie i Leżajsku (nr 1021, 1051) i akta bazylianów w Dobromilu (nr 1022).

W zespole nr 304, C.k. Ministerstwo Wyznań i Oświaty znajduje się jednostka nr 24k, Greckokatolicka kapituła katedralna w Przemyśle, a kilkanaście jednostek dotyczy uposażenia księży greckokatolickich (w układzie alfabetycznym według nazwy parafii). Natomiast w zespole nr 307, C.k. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych są materiały dotyczące remontu pałacu biskupa unickiego w Przemyśle (w tym szkic pałacu) i budowy greckokatolickiego seminarium w Przemyśle (nr 294–295).

Przedstawiając rękopisy dawnej Biblioteki Kapituły Greckokatolickiej przechowywane obecnie w Bibliotece Narodowej (s. 490–491), Autorka wymieniła, według miejscowości, znajdujące się tam statuty bractw cerkiewnych, nie wspomniała zaś o ponad 50 księgach metrykalnych, tym cenniejszych, że pochodzących głównie z XVIII w., z najstarszą chyba z zachowanych księgą chrztów parafii Tatarsy z wpisami od 1670 r. Może to dziwić, zwłaszcza że księgi przechowywane w Archiwum Państwowym w Przemyśle, Archiwum Narodowym w Krakowie, Archiwum Państwowym w Rzeszowie i w AGAD zostały wcześniej szczegółowo omówione. Ta sama uwaga dotyczy zawartości zespołu nr 201, Greckokatolicki Konsystorz Metropolitalny we Lwowie, przechowywanego w Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym Ukrainy we Lwowie. Autorka wskazała dokumenty znajdujące się w opysach (inwentarzach) o numerach 1–3 nie wspominając, że do tego zespołu należy ponad 10 tys. ksiąg metrykalnych, w tym również z parafii diecezji przemyskiej (opys 4a). Warto było o nich wspomnieć,

² Trzeba podkreślić, że uwaga ta nie obciąża Autorki, która jako źródło informacji podała księgi nabytków AGAD.

nawet jeśli wcześniej nie były przechowywane w archiwum diecezji przemyskiej, a w parafiach należących do diecezji.

Podsumowując należy uznać, że zainteresowani historią Kościoła greckokatolickiego otrzymali cenne wsparcie przed podjęciem badań. Anna Krochmal usystematyzowała dotychczasową wiedzę na temat historii diecezji i szeroko omówiła, wykorzystując dostępne inwentarze i akta, zbiory historycznego archiwum diecezji przemyskiej. Niezwykle pomocne jest wskazanie innych archiwów, muzeów i instytucji przechowujących dokumenty dotyczące dawnej eparchii przemyskiej. Wypada uznać, że Anna Krochmal z powodzeniem zrealizowała swe zamierzenia przedstawione we wstępie do pracy.

Małgorzata Końska

<https://orcid.org/0000-0002-6858-6592>

Archiwum Główne Akt Dawnych, Warszawa